

Mjere aktivacije nekorištenog poljoprivrednog zemljišta otoka Raba

Novotny, Bruno

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:559305>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Bruno Novotny

Mjere aktivacije neaktivnog poljoprivrednog zemljišta otoka Raba

Prvostupnički rad

Mentor: prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Mjere aktivacije nekorištenog poljoprivrednog zemljišta otoka Raba

Bruno Novotny

Izvadak: Poljoprivreda je temeljna ljudska djelatnost koja svojim postojanjem osigurava temeljne ljudske potrebe – hranu. Kao takva izuzetno je važna za održivi razvoj jedne ruralne otočne zajednice. Promijene u prostoru u ovom istraživanju analizirane su prvenstveno usporedbom fotografija agrarnog krajolika snimljenih u dva različita vremenska razdoblja. Utjecaj turizma na opadanje aktivnog poljoprivrednog zemljišta otoka Raba realnost je koja je uočena istraživanjem. Brojni zakoni, odredbe, strateški planovi pružaju osnovu za defniranje mjera aktivacije nekorištenog poljoprivrednog zemljišta Raba.

24 stranica, 10 grafičkih priloga, 3 tablice, 15 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: ruralnost, održivi razvoj, poljoprivredno zemljište, strategija, otok

Voditelj: prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Tema prihvaćena: 10. 2. 2022.

Datum obrane: 21. 9. 2023.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Sveučilišta u Zagrebu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

Activation measures for unutilized agricultural land on the island of Rab

Bruno Novotny

Abstract: Agriculture is a basic human activity, which provides basic human needs - food. As such, it is extremely important for the sustainable development of a rural island community. Changes in space in this research were primarily observed comparing photographs of agricultural landscape in two different time periods. The impact of tourism on the decline of active agricultural land on the island of Rab is a reality that has been observed through research. Numerous laws, provisions, strategic plans provide the basis for deferring measures to activate unused agricultural land of Rab.

24 pages, 10 figures, 3 tables, 15 references; original in Croatian

Keywords: rural, sustainable development, agricultural land, strategy, island

Supervisor: Aleksandar Lukić, PhD, Full Professor

Undergraduate Thesis title accepted: 10/02/2022

Undergraduate Thesis defense: 21/09/2023

Thesis deposited in Central Geographic Library, University of Zagreb Faculty of Science,
Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ

UVOD	1
PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA OTOKA RABA	2
POVIJESNI PRESJEK POLJOPRIVREDE OTOKA RABA	3
UTJECAJ TURIZMA NA RAZVOJ POLJOPRIVREDE.....	4
USPOREDBA BITEMPORALNOG PARA FOTOGRAFIJA	6
RAZVOJNI PROGRAMI I ZAKONI.....	17
ZAKLJUČAK	22
LITERATURA:.....	23
IZVORI:	23
PRILOZI:	25

UVOD

Rab je otok na istočnoj obali Jadranskog mora koji pripada Republici Hrvatskoj, te administrativno pripada Primorsko-goranskoj županiji. Nalazi se u Kvarnerskom akvatoriju, a od kopna je odvojen Velebitskim kanalom, od Krka Srednjim vratima, od Cresa Kvarnerićem te od Paga Paškim kanalom. Rabu pripadaju otoci Sveti Grgur, Goli otok, Dolin te otočići Maman, Sridnjak, Šailovac, Biljkovac, Lukovac i Mag. Glavno naselje čini grad Rab, a od ostalih naselja postoje: Banjol, Barbat na Rabu, Palit, Mundanije, Kampur, Supetarska Draga i Lopar. Smješten je između $44^{\circ} 41'$ i $44^{\circ} 51'$ sjeverne širine i $14^{\circ} 53'$ istočne dužine od Greenwicha. Četvrti je otok u Kvarneru i deveti na Jadranu po svojoj površini koja iznosi 90,8 kilometara kvadratnih. Pravo bogatstvo je klima koja ga obilježava i koju karakteriziraju topla ljeta i blage zime što pogoduje razvoju najjače gospodarske grane, turizma. Rab u prosjeku godišnje ima 93 vedra dana, no isto tako ima godišnji prosjek padalina od 1108 mm raspodijeljenih u ranoproljetne i kasnojesenske mjesece. Po tom također ostvaruje i idealne uvjete za razvoj poljoprivrednih djelatnosti. Naravno, uz takvu klimu otok Rab ima i bogatu floru i faunu. Njegova najveća značajka su šume hrasta crnike (zaštićeni šumski rezervat Dundo), primorskoga i alepskoga (crnoga) bora. Obiluje stablima maslina, vinovom lozom te aromatičnim biljem.

Tema rada su mjere aktivacije nekorištenog poljoprivrednog zemljišta otoka Raba. Prepoznavanje navedenih mjera namjerava se postići analizom situacije na terenu pomoću metode bitemporalnog para fotografija kombinirajući je s literaturom koja se bavi otokom Rabom te dubinskom analizom zakonskih regulativa. Sam motiv rada je pridonijeti spoznajama o mogućim mjerama aktivacije trenutno nekorištenog zemljišta za sadašnje i buduće poljoprivrednike, ali i širu javnost. Poljoprivreda bi tako uz turizam i ribarstvo postala jedan od temelja društveno-gospodarskog razvoja otoka Raba. Cilj je napisati rad koji je utilitaran u stvarnom životu te koji će se moći primijeniti u kreiranju boljeg otoka, boljeg mjesta za život, boljeg i naprednijeg otoka Raba.

PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA OTOKA RABA

U morfostrukturnom se smislu na otoku Rabu izdvajaju četiri osnovne longitudinalno pružene morfostrukturne jedinice. Tako prepoznajemo vapnenačke antiklinale koje predstavljaju izdignute dijelove i flišne sinklinale koje predstavljaju udoline. Na jugozapadu otoka je antiklinala Kalifront - Frkanj - otok Dolin, a na sjeveroistoku antiklinala Kamenjak. Sinklinalna zona između te dvije antiklinale naziva se središnjom flišnom udolinom i proteže se od Kampora i Supetarske Drage do Barbata. Druga sinklinalna zona je Loparska koja se nalazi na sjevernom dijelu otoka (Turk, 1989). Dvije flišne udoline na Rabu zaslužne su za veći udio obradivih površina sukladno svojoj veličini od većine hrvatskih otoka te one predstavljaju u gospodarskom smislu najvrijedniji dio otoka, naravno poradi poljoprivrednog potencijala. U njima su se razvila i gotovo sva naselja na otoku.

Rab karakterizira sredozemna klima s dugim i toplim ljetima te blagim i kišovitim zimama. Ključni čimbenici za klimatska obilježja Raba koji determiniraju njegovu klimatsku diferencijaciju na sjevernojadranskom prostoru su maritimna ekspozicija prema pučini (Kvarneriću) i zaštitna uloga vapnenačkog grebena Kamenjaka, bez kojeg bi otok bio izložen buri te bi većim dijelom bio gol i pust. Najizrazitije obilježje klimatskih značajki su relativno visoke zimske temperature. Prosječno je godišnje 2417 sati sijanja sunca, dok su padaline relativno visokog stupnja i koncentrirane u kasnojesenskim i ranoproljetnim mjesecima. Dominantni su utjecaji vjetrova bure i juga te u ljetnim mjesecima maestrala (Španjol, 1995). Još je davne 1926., fra Vrusić zaključio da su za klimatska obilježja otoka Raba i njegovu mikroklimatsku diferencijaciju na sjevernojadranskom prostoru, koja je uvjetovana položajem i orijentacijom pojedinih dijelova otoka prema kopnu, odnosno otvorenošću prema moru, bitna dva geografska čimbenika. To su otvorenost, tj. maritimna ekspozicija prema pučini (Kvarneriću), i zaštitna uloga vapnenačkog grebena Kamenjaka.

POVIJESNI PRESJEK POLJOPRIVREDE OTOKA RABA

Otok Rab nastanjen je od prapovijesti kada su na njemu obitavali ilirski Liburni. Iz toga vremena otok Rab vuče ime koje je prvotno bilo *Arba* (u nekim inačicama još: *Arbia*, *Arbiana*, *Arbium*), što dolazi od ilirske riječi *arb* koja označuje mrko ili tamno, karakteristiku koju većina stručnjaka veže uz rapske šume hrasta crnike. Rab se kao otok prvi put spominje pod zajednim imenom s otokom Pagom a to je *Mentorides*, a spominje ga grčki geograf Pseudo-Skilaka. Danas taj naziv nosi lokalna akcijska grupa pod kojom su Gradovi Rab, Pag i Novalja te Općine Lopar, Kolan i Poveljana.

Za rapsko poljodjelstvo možemo reći da je ono bilo napredno u usporedbi s ostalim europskim zemljama i to ponajviše zbog primjene gnoja pa se ugar rijetko spominje. Ugar je dolazio u obzir kod obrađivanja oranica i tu je važio tropoljni sustav. Na Rabu ne nalazimo ni traga onoj zaostalosti poljodjelstva koju spominju fiziokratski pisci u XVIII. st. i drugi pisci u XIX. st. Ona je po svemu sudeći posljedak degradiranja odnosa između seljaka i zemljoposjednika. Temelj rapskog poljodjelstva bilo je vinogradarstvo. Prema mjesnim tradicijama koje su vrijedile posvuda u Dalmaciji, u vinograd se među loze sadilo stabla maslina i smokava. Vinogradi su se okopavali na dva načina, već prema dubini kopanja – *sternere* i *reforscare*. Zemlja se obrađivala motikom, Ako je neka zemlja bila odviše vlažna, kopali su se kanali da bi otjecala suvišna voda – griblje. Krčenje šuma rijetko se spominje. Gnojenje se spominje u rijetkim ispravama. Gnojivo se dobivalo u stajama za volove i ovce (Pederin, 2011).

O opadanju broja poljoprivrednog stanovništva svjedoče i podaci na razini bivše države koji tvrde da se prije prvog svjetskog rata poljoprivredno stanovništvo počelo apsolutno smanjivati jedino na dva područja: u Sloveniji između 1880. i 1890. godine, i u Hrvatskoj između 1931. i 1940. godine. Međutim, već prvi poratni popis stanovništva (obavljen 1948. godine) pokazao je za cijelu zemlju smanjenje poljoprivrednog stanovništva. U razdoblju 1948-1953. došlo je i do smanjenja poljoprivrednog stanovništva na području Bosne i Hercegovine te Crne Gore, gdje se inače broj stanovništva ranije povećavao. Stopa relativnog smanjenja poljoprivrednog stanovništva u ukupnom u tom je razdoblju bila najveća u Sloveniji — 17,1 promil, zatim Hrvatskoj — 14,6, Bosni i Hercegovini — 13,2 i Crnoj Gori — 12,0 promila (Livada, 1969).

UTJECAJ TURIZMA NA RAZVOJ POLJOPRIVREDE

Turizam na otoku Rabu započeo je prvim povezivanjem otoka s kopnom parobrodskim linijama. Prvi posjetioci dolazili su tu zbog ljepote krajolika i ugodne klime no pravi turizam započinje organiziranjem "Društva za unapređenje otok i njegovog okoliša" koje je utemeljeno 1889. godine otkada kreće uređivanje Raba za primanje stranaca.

Turistički razvoj uvjetovao je i promjenu funkcije i fizionomiju naselja. U postojećim naseljima dolazi postupno do preobrazbe starih dijelova. Naseljenost se širi u nove prostore kao u primjerice u Varoš i Palit. Moderniziraju se i adaptiraju starije zgrade, a novoizgrađene dobivaju gradski karakter. Time se poboljšavaju i stambeni uvjeti domaćeg stanovništva. Zgrade se prilagođavaju za iznajmljivanje. Naime, iznajmljivanje soba turistima postaje značajnim izvorom prihoda ljudi na Rabu. Dijelovi postojećih naselja pomalo gube seoski karakter i po svojim funkcijama postaju sve više turistički; to su primjerice bliže moru locirani dijelovi Banjola, Barbata i Lopara. Utjecaj turističkog i ugostiteljskog razvoja na Rabu očitovao se u velikoj mjeri na kretanje broja stanovnika i naravno promjenu njegova gospodarskog ustroja. Već je istaknuto da se turističkim razvojem povećava udio stanovništva zaposlenog u tercijarnim ili uslužnim djelatnostima, a smanjuje udio aktivnog stanovništva u poljoprivredi. Međutim, unatoč ekspanzivnom razvoju turizma i ugostiteljstva između dva svjetska rata, Rab je i tada zadržao značajke poljoprivrednog prostora zbog dominacije poljoprivrednog stanovništva. Od ukupno 6352 stanovnika u 1939. godini na Rabu, njih je 4878 ili 77% živjelo od poljoprivrede. Ipak, razvoj turizma i ugostiteljstva, odnosno tercijarnih djelatnosti bio je sigurno najvažniji razlog zadržavanja stanovništva na otoku (Turk,1994).

Usporedimo li naredne dvije tablice u kojima su prikazani brojevi noćenja za na otoku Rabu odvojeno u dvije jedinice lokalne samouprave, Rab i Lopar, zamjetno je povećanje iz godine u godinu koje se nastavlja i dan danas. Razlika između prvog i posljednjeg podatka dokaz je transformacije prostora i gospodarskih navika stanovništva otoka.

Tablica 1. Noćenja na otoku Rabu od 1933. do 1939. godine

Godina	Rab	Lopar
1933.	125 515	/
1934.	119 555	/
1935.	118 144	4 344
1936.	124 961	5 728
1937.	117 609	9 107
1938.	126 663	8 386
1939.	127 905	10 765

Izvor: Izvještaji o radu Saveza za unapređenje turizma na Gornjem Jadranu, Sušak (za 1933. I 1934. Godinu) i Izvještaji o radu Turističkog saveza za Hrvatsko primorje i Gorski kotar, Sušak (za 1935. I ostale odgovarajuće godine) iz Turk, 1994

Tablica 2. Noćenja na otoku Rabu od 2009. do 2018.

Godina	Rab	Lopar
2009.	1 047 560	570 053
2010.	1 020 431	565 376
2011.	1 025 086	578 127
2012.	1 054 672	624 268
2013.	1 083 297	649 582
2014.	1 089 036	633 684
2015.	1 106 475	661 034
2016.	1 246 698	688 371
2017.	1 298 089	717 256
2018.	1 306 442	721 702

Izvor: DZS – Turizam u primorskim gradovima i općinama 2009.- 2018.

Da je turizam imao velikog utjecaja na poljoprivredu otoka Raba potvrđuje i Deželjin (1989) koji procjenjuje da udio napuštene obradive zemlje iznosi 35-40% od ukupne površine te kategorije. Deželjin kao razloge takva stanja navodi sljedeće:

- 1) lakše i unosnije zarade izvan poljoprivrede, a posebno u obavljanju tzv. kućne radinosti u turističko-ugostiteljskoj djelatnosti;
- 2) upravo razvitak te djelatnosti omogućio je da se na manjim, ali bolje obrađenim površinama i drukčijim izborom kultura može uz manje živog rada više zaraditi;

- 3) relativno opadanje poljoprivrednog aktivnog stanovništva zainteresiranoga za poljoprivredu kao glavno zanimanje;
- 4) pretvaranje jednog dijela najboljih poljoprivrednih zemljišta u građevinska zemljišta s relativno visokom zemljišnom rentom;
- 5) nedostatak odgovarajuće stručne pomoći poljoprivrednicima;
- 6) pomanjkanje većega uzornog dobra u društvenom vlasništvu koje bi djelovalo na razvoj poljoprivrede i na njezino promicanje u privatnom vlasništvu;
- 7) nepostojanje određene dugoročne ekonomskorazvojne poljoprivredne politike i prakse.

USPOREDBA BITEMPORALNOG PARA FOTOGRAFIJA

Glavna metoda ovoga istraživanja jest usporedba stanja na terenu pomoću bitemporalnog para fotografija odnosno usporedba fotografije nekada i sada iz istoga kuta gledanja. Početne fotografije preuzete su iz knjige *Island of Rab: 110 colour photographs* iz po svemu sudeći 1984. godine (naime, u knjizi nigdje nije navedena godina publikacije ali su najsvježiji podaci korišteni u knjizi iz prosinca 1983.) te su uspoređene novijima koje su fotografirane 2. kolovoza 2023. godine. Posljednji par fotografija preuzet je s portala Rab Danas gdje je uspoređena fotografija Miroslava Maroevića iz sredine 20. stoljeća s novijom iz 2021. godine gospodina Hrvoja Hodaka. Izazov ovakvog rada je prvotan pronalazak adekvatnih prikaza terena koji je iskoristiv i danas jer s obzirom na izgrađenost otoka, neki kutevi danas su zakrčeni novom izgradnjom te je takva usporedba neiskoristiva. Drugi izazov predstavlja sam izlazak na teren i pristup točnoj lokaciji snimanja, često teško dostupnoj (prolaženje preko privatnih posjeda pa preko gromača i neodržavanih, a nekoć korištenih puteva). Sve fotografije fotografirane su oko podneva kako bi utjecaj sjene na prikaz terena bio što manji.

Pozicija prvog para fotografija nalazi se na samom ulazu u naselje Barbat na Rabu s južne strane odakle počinje i samo naseljeno područje otoka Raba. Cesta koja se nalazi na fotografiji državna je cesta D105 koja prolazi gotovo čitavim otokom po njegovoj dužini i može se primijetiti i na sljedećim fotografijama kao žila kucavica ovoga otoka. S pogledom prema starom gradu, usprkos borovini koja je kroz godine izrasla, lako je zamijetiti pomak u izgradnji i zaostalost u održavanju zelenila. Ono što je nekoć bilo obrađeno i održavano sada je ili

preliveno slojem betona ili prepušteno vremenu i pretvoreno u šikaru. Uza ovakvu izgradnju bitno je napomenuti kako mnoge novoizgrađene kuće, primarno namijenjene za turizam, nisu ni dan danas spojene na adekvatan kanalizacijski sustav. Tako da uz samu deagrarizaciju i litoralizaciju, pomak se osjeti i u mirisima ljeta kada prenapuhanost septičkih jama stvara nesnosan smrad lokalnom stanovništvu uslijed velikog broja turista.

Sl.1. Barbat panorama 2023.
Izvor: Osobna arhiva

Sl.2. Barbat panorama 1983.

Izvor: *Island of Rab: 110 colour photographs*, 1984.

Drugi par fotografija prikazuje pogled s planinarske staze koja vodi do vrha Svetog Damijana u Barbatu na Rabu. Jasno se vidi kako su kuće zamijenile polja, a ono što je od zelenila ostalo sada su ponegdje stable maslina, no u većem dijelu samo zapuštene poljoprivredne parcele. Zelenilo je postojeće u okruženju kuća koje je u velikom dijelu ukrasno, ali s obzirom na ruralnu pozadinu svih žitelja otoka Raba, mnoge privatne kuće uza svoje dvorište imaju i mali vrt u kojem uzgajaju povrće za vlastite potrebe. Maslina kao glavna sporedna zanimacija velikog broja otočana predstavlja pasivnu poljoprivredu za koju nije potrebno mnogo vremena osim oko branja i obrezivanja. Naravno, tu ne spominjem maslinare koji se time profesionalno bave već stanovnike koji su uz redovne poslove posadili pokoje stablo masline (tzv. hobistička poljoprivreda).

Sl.3. Pogled sa Svetog Damijana 2023.
Izvor: Osobna arhiva

Sl.4. Pogled sa Svetog Damijana 1983.
Izvor: *Island of Rab: 110 colour photographs*, 1984

Prikaz trećeg para fotografija nalazi se u Mundanijama, naselju u središnjem dijelu otoka Raba. Nažalost, fotografija iz istoga ugla gledanja nije bila moguća poradi bora koji je nakon 40 godina izrastao i zaklonio čitavi pogled. No, ukoliko gledamo toranj za struju kao fokus gledišta oko čega se fotografija razvija, promijene su evidentne, ali ne i toliko velike kao kod prethodnih primjera. Mundanije su jedino naselje koje je koliko toliko odoljelo izgradnji iako ni ono nije lišeno promjena. Razlog tomu je njegov položaj na otoku s nižom turističkom vrijednosti zemljišta, bez pogleda na more, u udolini između brda Kamenjak i središnjeg flišnog grebena otoka. Unatoč ostajanju pri poljoprivredi i obrađivanju djedovine, ono što se može zamijetiti jesu stabla maslina koja su zamijenila nekoć obrađivana polja.

Sl.5. Mundanije 2023.
Izvor: Osobna arhiva

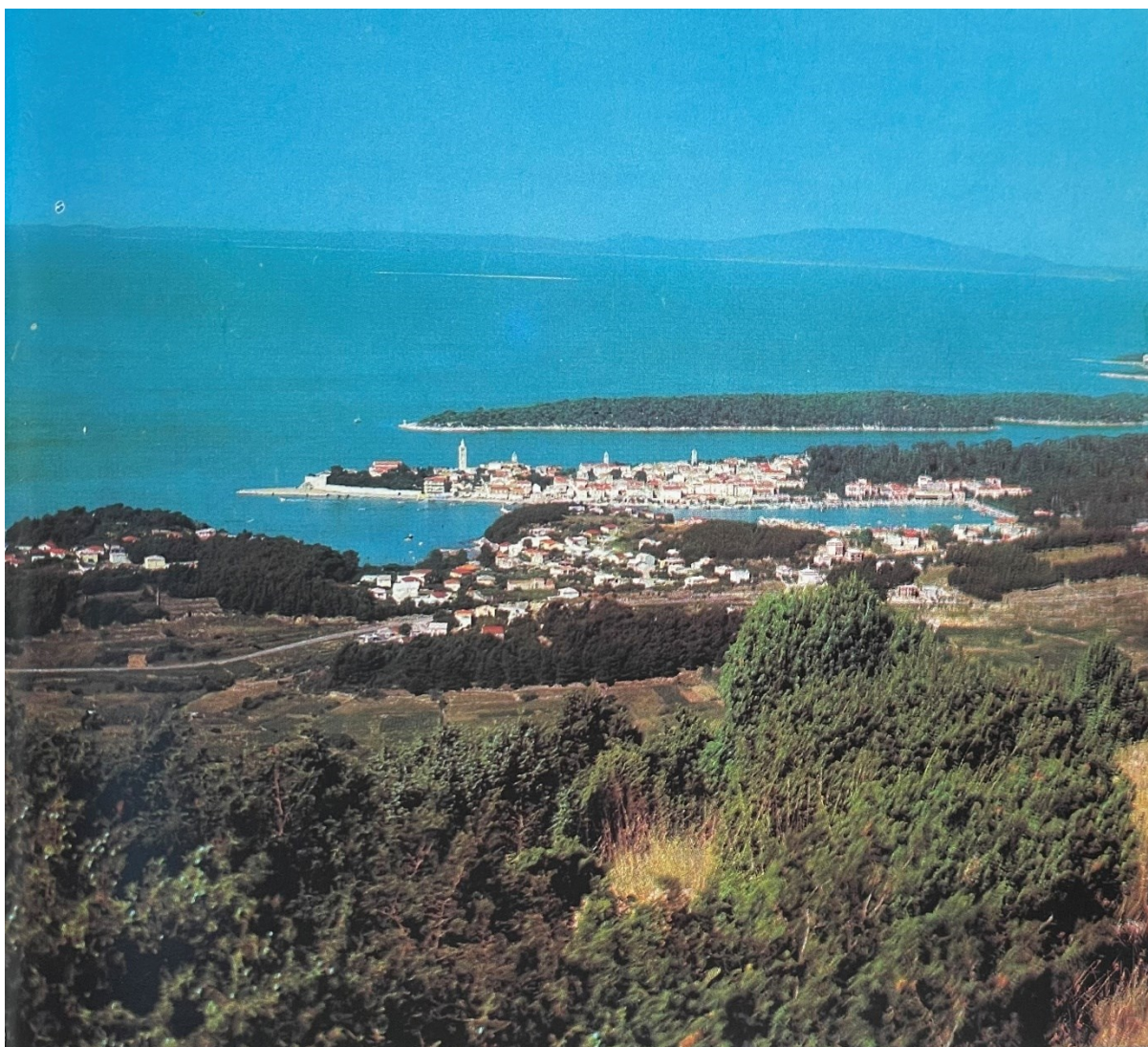
Sl.6. Mundanije 1983.

Izvor: : *Island of Rab: 110 colour photographs*, 1984

Četvrti bitemporalni par fotografija prikazuje pogled s ceste koja vodi k vrhu Kamenjak, 20 metara niže od vatrogasne osmatračnice. Pogled je usmjeren prema starom gradu Rabu te se u pozadini vidi Mali i Veli Lošinj te Creska Punta Križa. Poljoprivredne površine ostale su gotovo iste no njihova je namjena promijenjena. Ono što su nekoć bile oranice sada su u velikom broju maslinici.

Sl.7. Pogled s Kamenjaka 2023.
Izvor: Osobna arhiva

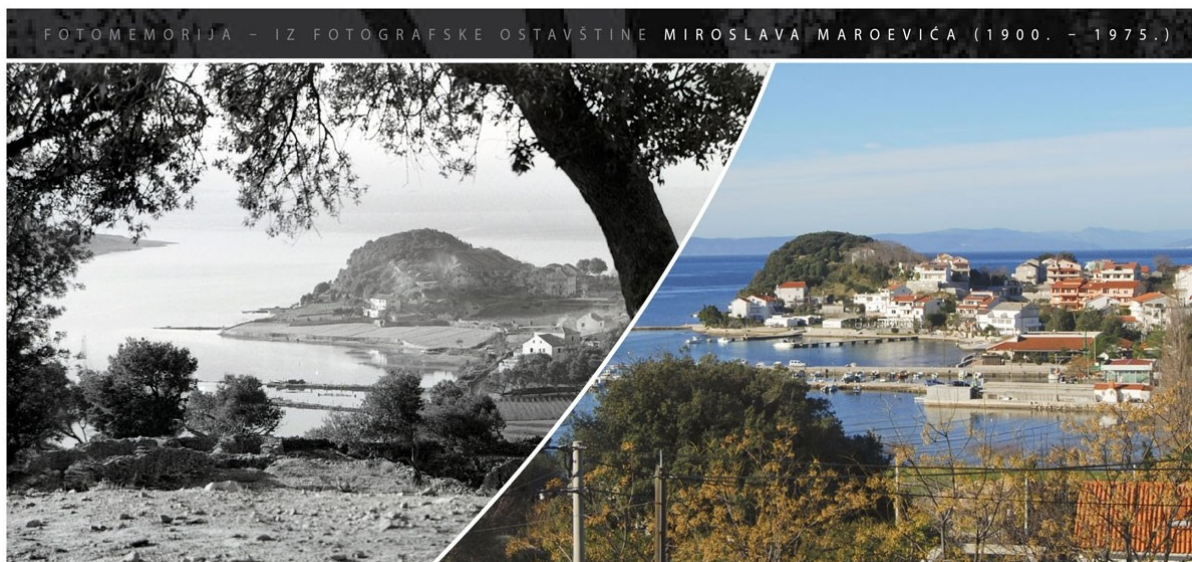

Sl.8. Pogled s Kamenjaka 1983.

Izvor: : *Island of Rab: 110 colour photographs*, 1984

Posljednji par fotografija prikazuje puntu Kampora, odnosno krajnji sjevero-zapadni rub naselja Kampor. Antropološkim je utjecajem napravljena nepovratna šteta na uštrb fizionomije prostora prvenstveno gledajući na oblik pružanja obalne crte. Ukoliko uzmemo u obzir i štetu koja je počinjena oduzimanjem plodnog zemljišta izgleda da je turizam i laka zarada ispred održivog i samim time dugoročnog razvoja. Ono što se od prvog do posljednjeg para fotografija može uočiti jesu dimenzije kuća. Gotovo svaka je dvokatnica, a nerijetko su prisutne i trokatnice te četverokatnice što daje naslutiti da je sva izgradnja svedena na turističku eksploataciju zemljišta u obliku iznajmljivanja apartmana i/ili soba. Teško je okriviti samo stanovništvo na ovakve poteze jer su ovakve radnje prisutne svuda po Jadranskoj obali. Poljoprivreda je u jednom trenutku jednostavno postala breme koje zaustavlja razvoj pojedinca te je briga o poljima počela predstavljati zaostalost. S druge strane apartmanizacija i turizam

omogućili su ljudima da uz manje fizičkog rada ostvare puno veće osobne prihode. Prema svemu sudeći, utjecaj turizma jedan je od glavnih razloga zapuštanja poljoprivrednih površina otoka Raba.

Sl.9. Punta Kampa nekada i sada
Izvor: URL 1

Potvrdu o padu poljoprivrede na otoku Rabu daju nam i statistički podaci prostornog plana općine Rab iz 1993. koji uključuju i površine na Lunu koje su nekoć spadale pod općinu Rab. Nažalost, usporedba novijih podataka iz popisa poljoprivrede iz 2020. je nemoguća s obzirom da su podaci svedeni prema NUTS 2 i NUTS 3 regijama dok je popis poljoprivrede iz 2003. mnogo detaljniji i postoje podaci na razini općina.

Tablica 1. Površine zemljišta po kategorijama zemljišta

Kategorija zemljišta	1956.	1984.	1991.
	hektara		
Oranice i vrtovi	783	823	683
Voćnjaci i maslinici	389	270	198
Vinogradi	612	265	213
Ukupne obradive površine	1748	1358	1094

Pašnjaci	6154	5646	5209
Ukupne poljoprivredne površine	7938	7004	6303
Šume i šumska zemljišta	2661	3147	3324
Neplodno	953	1406	1935
Sveukupno	11552	11557	11562

*Podaci uključuju i površine na Lunu

Izvor: Turk (1989) za 1956. I 1984, Prostorni plan općine Rab (1993) za 1991.

Tablica 2. Površina korištenoga poljoprivrednog i ostalog zemljišta po kategorijama (1. lipnja 2003.)

	Rab
Ukupno poljoprivredno zemljište, ha	818.28
Korišteno poljoprivredno zemljište, oranice i vrtovi, ha	77.26
Korišteno poljoprivredno zemljište, povrtnjaci, ha	19.49
Korišteno poljoprivredno zemljište, livade, ha	26.93
Korišteno poljoprivredno zemljište, pašnjaci, ha	566.17
Korišteno poljoprivredno zemljište, voćnjaci ukupno, ha	99.01
Korišteno poljoprivredno zemljište, plantažni voćnjaci, ha	11.50
Korišteno poljoprivredno zemljište, vinogradi ukupno, ha	29.30
Korišteno poljoprivredno zemljište, plantažni vinogradi, ha	8.17
Korišteno poljoprivredno zemljište, rasadnici i košaračka vrba i dr., ha	0.12

Ostalo zemljište, ukupno, ha	416.34
Ostalo zemljište, od toga neobrađeno poljoprivredno zemljište, ha	134.10
Ostalo zemljište, od toga šumsko zemljište, ha	195.69

Izvor: DZS

O utjecaju turizma na svakodnevni otočki život zorno pišu Podgorelec i Klempić-Bogadi (2013) u svojem istraživanju otočja Šibenskog arhipelaga navode da je zbog turističke krize devedesetih te šire uporabe maslinova ulja i općenito popularnosti mediteranskih proizvoda i prehrane započela obnova maslinika i vinograda. No nije posrijedi organizirana obnova, već inicijativa pojedinaca. Kao što se iz prethodnih fotografija može zaključiti, otočne zajednice u Hrvatskoj usprkos mnogim različitostima danas su uglavnom ekonomski orijentirane na turizam, dok se tradicionalni sektor poljoprivrede obnavlja tek u posljednjih desetak godina, i to više kao dopunska djelatnost (uz turizam ili starijem otočnom stanovništvu uz mirovinu). Naime posljedice ratnih djelovanja na prostoru Dalmacije, zbog čega nekoliko godina nije bilo turizma, podsjetile su kolika je ekonomska ranjivost gospodarstava koja počivaju isključivo na jednoj djelatnosti. U kriznim vremenima otočna poljoprivreda pokazala se važnim čimbenikom u ekonomiji pojedinih kućanstava, posebice za otočane koji su ostali bez posla ili su bili prisiljeni na rano umirovljavanje zbog gospodarskih poteškoća prestrukturiranja i, što je za otoke šibenskog arhipelaga važno, pretvorbe šibenskih industrijskih poduzeća. Teška ekonomska situacija vratila je ljude *počecima* te shvaćanju da kroz poljoprivredu mogu osigurati bolji standard i kvalitetniju prehranu svom kućanstvu (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013).

Podatak koji najbolje ukazuje na negativne kretnje u poljoprivrednom sektoru otoka Raba je promjena broja poljoprivrednika na otoku Rabu u period od 1961. do 2011. godine.

Tablica 3. Promjena broja poljoprivrednika na otoku Rabu 1961.-2011.

Prostorna cjelina	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Otok Rab	1.366	314	88	149	124	129

Izvor: Dokupil, 2015

RAZVOJNI PROGRAMI I ZAKONI

Prema prijedlogu zakona o poljoprivredi poljoprivredna politika predstavlja jednu od najvažnijih strateških politika svake države budući da izravno kreira mjere ključne za razvoj poljoprivrede, ekonomske djelatnosti presudne za proizvodnju i opskrbu stanovništva prehrambenim proizvodima. Republika Hrvatska pristupila je Europskoj uniji 2013. godine i time pristala provoditi mjere Zajedničke poljoprivredne politike. Prema tome, potrebno je razumjeti povijesni razvoj, uzroke i posljedice promjena Zajedničke poljoprivredne politike (nadalje u tekstu: ZPP) te prilagodbu Hrvatske na integraciju u takvo okruženje.

Prema članku 4. Prijedloga Zakona o poljoprivredi ciljevi poljoprivredne politike jesu:

- prehrambena sigurnost stanovništva koja se podmiruje u što većoj mjeri domaćim konkurentnim poljoprivrednim proizvodima;
- promicanje učinkovitosti proizvodnje i tržištva u poljoprivredi radi jačanja konkurentnosti na domaćem i svjetskom tržištu;
- omogućavanje primjerenoga životnog standarda u ruralnim područjima i pridonosenje stabilnosti poljoprivrednog dohotka;
- omogućavanje potrošačima pristupa odgovarajućoj i stabilnoj ponudi hrane sukladno njihovim zahtjevima, poglavito glede cijene i kakvoće hrane te sigurnosti prehrane;
- čuvanje prirodnih resursa promicanjem održive, poglavito ekološke poljoprivrede i
- očuvanje i napredak ruralnih područja i ruralnih vrijednosti.

Za provođenje poljoprivredne politike Vlade Republike Hrvatske odgovorno je Ministarstvo poljoprivrede. Njegovi su ciljevi stalno povećanje konkurentnosti hrvatske poljoprivrede kroz poticanje proizvodnje, potporu dohotku poljoprivrednim gospodarstvima, kapitalna ulaganja i ruralni razvitak; povećanje trenda rasta poticaja u poljoprivredi; nove investicije i poticaji za ekološku i organsku proizvodnju, prerađivačku industriju, ribarstvo te osiguranje zdravstvene ispravnosti i kakvoće hrane (Gelo, Gelo, 2007).

Zajednička poljoprivredna politika (eng. Common Agricultural Policy, CAP) jedna je od najstarijih i najsnažnijih zajedničkih politika unutar Europske unije. Uspostavljena je Rimskim ugovorom, a za njezine temeljne ciljeve utvrđeno je:

- povećanje produktivnosti u poljoprivredi;

- osiguranje višeg standarda za poljoprivrednike;
- stabilizacija tržišta poljoprivrednih proizvoda;
- osiguranje redovne opskrbe potrošača prehrambenim proizvodima;
- osiguranje prihvatljivih cijena hrane za potrošače.

Poljoprivreda je strateška djelatnost koja svojom gospodarskom, ekološkom i socijalnom ulogom doprinosi održivom razvoju Republike Hrvatske. Poljoprivreda i proizvodnja hrane iznimno su značajne za Hrvatsku. Ukoliko taj značaj mjerimo kroz doprinos razvoju gospodarstva, onda je on u odnosu na ostale zemlje Europe znatno veći. Doprinos poljoprivrede od oko 6% i prehrambene industrije od 4% čine ovaj sektor jednim od najznačajnijih u Hrvatskoj. Gotovo polovicu ukupnog teritorija Hrvatske čine poljoprivredne površine, a u ruralnim područjima živi više od 40% ukupnog hrvatskog stanovništva. No, prirodni potencijali koje Hrvatska neosporno ima, ne osiguravaju konkurentnost poljoprivrednog sektora. Prema Popisu poljoprivrede iz 2003. godine u Hrvatskoj se poljoprivredom bavi 449 tisuća poljoprivrednih kućanstava te 1.364 poslovna subjekta u poljoprivredi (Jukić, 2016). Život u prirodi i od prirode glavna je karakteristika života na otoku, i nju kao temeljnu prednost otočnog života ističu svi ispitanici u istraživanju Instituta za migracije i narodnosti s temom *Otoci dviju generacija* (Babić i dr., 2004).

O tome da je zakinutost otoka u sveopćem razvoju države svjedoče i razvojni programi nakon Drugog svjetskog rata koji su zaobišli hrvatske otoke jer se tadašnji gospodarski razvoj socijalističke Jugoslavije temeljio na ubrzanom industrijalizaciji u gradskim obalnim središtima, koja postaju centri razvoja i u kojima se koncentriraju stanovništvo, djelatnosti i investicije. Istovremeno otoci ne samo prostorno već i gospodarski postaju periferija bez značajne vizije razvoja, prepušteni stihijskim gospodarskim aktivnostima, uglavnom turizmu, uza zapuštanje tradicionalne poljoprivrede i ribarstva. Favoriziranje gradskog načina života i gradskih aktivnosti, uz istovremeno podcjenjivanje svega ruralnoga, potaknulo je napuštanje i zanemarivanje otočne poljoprivrede. U svim etapama društveno-gospodarskog razvoja poslije Drugog svjetskog rata, otoci su bili na rubu zanimanja društva, pa se može utvrditi da je proces depopulacije potenciran nebrigom bivše države za vrednovanje otočnih resursa i njihovih razvojnih mogućnosti, što je uzrokovalo daljnju disproporciju uvjeta života na otocima i na kopnu (Lajić, 1997).

Iz brojnih zakona, Grahovac (2006) naglašava činjenicu kako se poljoprivredno zemljište mora održavati pogodnim za poljoprivrednu proizvodnju.

Vlasnici i posjednici poljoprivrednog zemljišta dužni su poljoprivredno zemljište obrađivati primjenjujući potrebne agrotehničke mjere ne umanjujući njegovu vrijednost. Dok samu kontrolu provedbe praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta po službenoj dužnosti provodi Hrvatski centar za poljoprivredu, hranu i selo (na terenu i u laboratoriju) kao referentni laboratorij koji ovlašćuje ministar. Nadalje, u Ustavu Republike Hrvatske (članak 52.) izrijekom se navodi da zemljište ima «osobitu zaštitu» Republike. Ta je zaštita u nas, kao i u svim modernim zemljama, i institucionalno normirana u odgovarajućem zakonu. U Zakonu o poljoprivrednom zemljištu (NN 66/01, 87/02, 48/05- pročišćeni tekst) uređuje se zaštita i korištenje poljoprivrednog zemljišta, njegova prenamjena, raspolaganje poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države i dr. Zanimljivo je citirati članak 10a: « Obradivo poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu i vlasništvu Republike Hrvatske koje nije obrađeno u prethodnom vegetativnom periodu može se dati u zakup fizičkoj ili pravnoj osobi najduže na rok od tri godine, uz naknadu zakupnine vlasniku zemljišta.» Odluku o tome donosi općinsko odnosno gradsko vijeće. Ne ulazeći u pravne aspekte citirane odredbe, valja samo kazati kako se njome po prvi put u nas daje pravo lokalnoj vlasti da može dati u zakup zemljište u privatnom vlasništvu drugoj fizičkoj ili pravnoj osobi. Ono što je pri tome važno, jest da bi primjena spomenute odredbe doprinijela većem korištenju obradiva zemljišta te okrupnjavanju zemljišnih posjeda (Grahovac, 2006).

Otok Rab zajedno sa svim ostalim hrvatskim otocima predstavlja iznimno vrijednu i vrlo osjetljivu geografsku, gospodarsku i antropogenu sredinu. Kada govorimo o hrvatskom otočju valja istaknuti da se radi o osebujnom spletu razvojnih značajki, ambijenta i mentaliteta, tj. jedinstvenom skladu prirodnog i kulturnog krajolika. Stoga je u osmišljavanju strategije razvitka prijeko potrebno poštivati posebnosti pojedinih otočnih skupina i otoka (Nejašmić i Mišetić, 2006).

U Strategiji razvoja Grada Raba do 2030. godine stoje mnogi strateški definirani ciljevi iz kojih je izdvojeno četrnaest strateških prioriteta jednake važnosti. Od onih bitnijih i relevantnih za ovu temu ističu se:

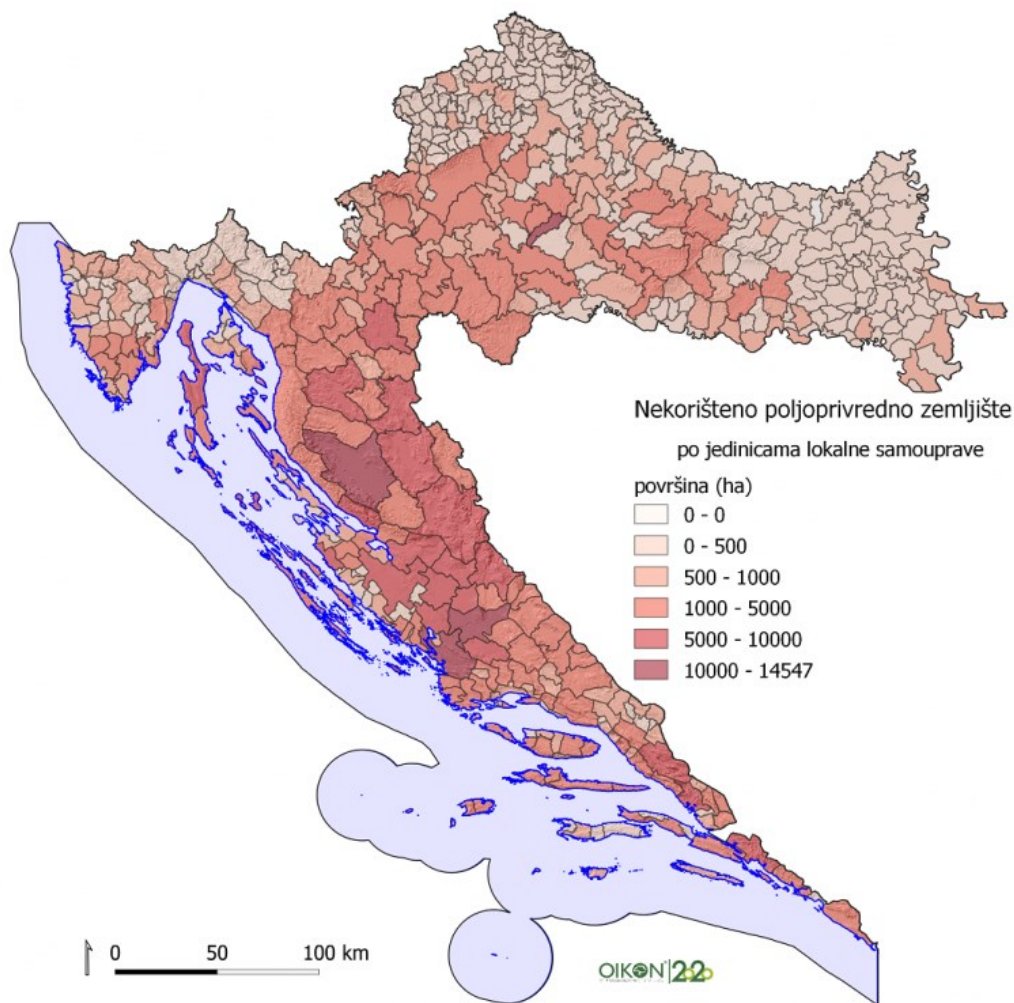
- Razvoj ljudskih resursa i aktivna demografska politika;
- Razvoj turizma na održivim načelima;
- Diversifikacija gospodarskog razvoja;
- Revitalizacija ruralnog razvoja, poljoprivrednih djelatnosti, ribarstva, marikulture i male brodogradnje;
- Strateško planiranje i operativno provođenje;

U SWOT analizi Grada Raba pod snage je stavljeno ekološki sačuvano poljoprivredno područje kao i stanovništvo s iskustvom i tradicijom poljoprivredne proizvodnje. Slabosti pak otkrivaju drugu stranu medalje, a to su zapuštena poljoprivredna zemljišta, usitnjenost i rascjepkanost parcela koje otežavaju sam razvoj poljoprivrede. Također, tu je i nezadovoljavajući razvoj poljoprivrede i ribarstva. Pod prilikama se nalazi revitalizacija ruralnog prostora i financiranje iz EU fondova. Ideja za razvoj gospodarstva jest u umrežavanju turizma, poljoprivrede, ribarstva i ostalih proizvodnih djelatnosti, motiviranje potencijalnih ulagača u razvojne projekte Grada Raba, formiranje fonda i poticajnih mjera za razvoj ekopoljoprivrede, preradu, označavanje (eko oznaka) i plasman proizvoda iz domaćeg uzgoja. Prijetnje nadalje potvrđuju stanje uočeno na terenu bitemporalnim parom fotografija. Ističu se zapuštena i neobrađena poljoprivredna zemljišta zbog opasnosti od požara. Prijetnju za gospodarstvo također predstavljaju ta ista neiskorištena poljoprivredna zemljišta.

Strategija razvoja Otoka Raba do 2030. vrijedan je i sveobuhvatan dokument s pregršt mjera i ciljeva koje bi potencijalno mogle donijeti pozitivnu promjenu na otoku. Problem nastaje u provedbi i u provjeri provođenja zadanih mjera i ciljeva.

Dobar primjer iz prakse kako istraživanjem možemo doći do velikih spoznaja je inicijativa “Zaorimo Hrvatska polja” koja polazi od činjenice da više od polovine prehrambenih proizvoda u Hrvatskoj dolazi iz uvoza. Kao prvi korak iz Instituta za primijenjenu ekologiju OIKON, napravljena je preliminarna prostorna analiza potencijala poljoprivrednih površina u Republici Hrvatskoj i identificirano je preko 400.000 ha nekorištenog poljoprivrednog zemljišta, koje bi se u razmjerno kratkom roku moglo početi obrađivati ili koristiti za proizvodnje hrane. Nekorišteno je sve ono zemljište koje se može koristiti za poljoprivrednu namjenu, a u zarastanju je ili se ne koristi. U ovim preliminarnim kartiranim površinama nalazi se i minirano zemljište.

Prema procjeni da je po glavi stanovnika potreban jedan kvadratni metar oranice dnevno, odnosno da jedan hektar može prehraniti 27 osoba kroz cijelu godinu, prema njihovoj preliminarnoj računici ovom površinom od preko 400.000 ha potencijalno bi se moglo prehraniti gotovo 11 milijuna ljudi godišnje. Prema toj računici Hrvatska bi mogla prehraniti ne samo svoje građane već proizvesti hranu i sirovine za izvoz kako tvrde iz OIKON-a.

Sl.10. Nekorišteno poljoprivredno zemljište u RH prema jedinicama lokalne samouprave

Izvor: OIKON

Prema karti na kojoj je prikazano nekorišteno poljoprivredno zemljište u Republici Hrvatskoj prema jedinicama lokalne samouprave, Otok Rab spada kategoriju gdje je od 1000 do 5000 hektara neiskorištenog poljoprivrednog zemljišta, dok općina Lopar spada u kategoriju od 500 do 1000 hektara.

ZAKLJUČAK

Otok Rab prati sudbina koju dijeli s većinom jadranskih otoka. Turizam, sezonalnost, emigracija i deagrarizacija ključne su riječi koje opisuju tu situaciju. Budućnost je u suživotu s turizmom jer kako stvari trenutno stoje to je ipak, mora se priznati, najlakši način za opstanak na otoku. Dugoročno gledano dvije su strane medalje, razvoj s izraženijim fokusom na lokalno stanovništvo koje se „lovi“ za turizam kao za slamku spasa ili razvoj s fokusom na prirodu koja je nezamjenjiva. U optimalnom svijetu te dvije strane medalje spojile bi se u jednu i stvorile ono što se naziva održivi razvoj.

Analizom stanja na terenu bitemporalnim parom fotografija dokazane su ireverzibilne promijene u prostoru uzrokovane turizmom. Od brojnih zakona, odredbi, strategija, strateških planova i nacрта najveći problem svakidašnjeg čovjeka jest snaći se u svemu tome. Budućnost razvoja otoka stoga nije u pukom pisanju raznih dokumenata već u edukaciji lokalnog stanovništva svih uzrasta. Ulaganjem u ljude i prvenstveno njihovo znanje, stvorili bi se dobri i stabilni preduvjeti za razvoj održive i moderne poljoprivrede, koja ne bi bila samo dodatan izvor prihoda, nego i prilika za usmjeravanje turizma s masovnosti i sezonalnosti na kvalitetniju i sadržajem bogatiju turističku ponudu tijekom cijele godine, kakva sve više uzima maha u susjednim mediteranskim zemljama.

LITERATURA:

1. Babić, D., Lajić, I., Podgorelec, S. 2004: *Otoci dviju generacija*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
2. Deželjin, J. 1989: Osnovne karakteristike ostalih privrednih djelatnosti. *Studija o varijantama mogućeg dugoročnog razvoja općine Rab do 2000. godine sa nekim naznakama za 2010. godinu*. Sveučilište "V. Bakraić" Rijeka. Institut za ekonomiju I organizaciju Rijeka. Hotelijerski fakultet, Opatija
3. Grahovac, P. 2006. Regionalne značajke posjedovne strukture u hrvatskoj poljoprivredi, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 4(1), str. 23-44. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/10882> (Datum pristupa: 21.08.2023.)
4. Lajić, I. 1997. Suvremena demografska problematika jadranskih otoka, u: *Nacionalni program razvitka otoka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, 13-32
5. Livada, S. 1969. Promjene socijalno-ekonomske strukture poljoprivrede i sela u svjetlu novijih podataka, *Sociologija i prostor*, 26, 3-12.
6. Maškarin, I, 1984: *Island of Rab, 110 colour photographs*, Štamparski zavod "Ognjen Prica", Zagreb
7. Mišetić, R., Nejašmić, I. 2006. Depopulacija otoka Visa/Depopulation of Vis island, Croatia, *Geoadria* 11/2, 283-309.
8. Pederin, I., 2011. *Svakidašnjica na Rabu: od mistike do renesanse i baroka*, Ogranak Matice hrvatske u Rabu
9. Podgorelec, S., Klempić Bogadi, S. 2013. *Gradovi potopili škoje - Promjene u malim otočnim zajednicama*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
10. Španjol, Ž. 1995. *Prirodna obilježja Raba*, Tiskara Rijeka, Rijeka
11. Turk, H. 1994. *Povijest turizma i ugostiteljstva Raba*, Hrvatsko Geografsko društvo - ogranak Rijeka, Rijeka

IZVORI:

1. Dokupil, D. (2015). 'Ekološka poljoprivreda i agroturizam kao čimbenici održivog razvoja hrvatskih otoka : primjer otoka Raba', Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, citirano: 21.08.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:074098>
2. Gelo, Ružica; Gelo, Tomislav. Hrvatska poljoprivreda u kontekstu pristupanje Hrvatske u Europsku Uniju, str. 22. URL adresa: <http://web.efzg.hr/RePEc/Chapters/chapter07-01.pdf>, pristupljeno 23.08.2023.

3. Inicijativa “Zaorimo Hrvatska polja“, <https://oikon.hr/hr/pokrenuta-inicijativa-zaorimo-hrvatska-polja/> , pristupljeno 3.09.2023.
4. Jukić, J. 2016. Uloga poljoprivrede Republike Hrvatske u europskom kontekstu, Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, pristupljeno 23.08.2023., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:151:272745>
5. Portal Rab Danas: <https://rabdanas.hr/2021/05/13/fotografija-kao-svjedok-mijena-u-ljudima-i-prostoru/> , pristupljeno 23.08.2023.
6. Strategija razvoja Otoka Raba do 2030. godine, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, Rab, 2019, [file:///C:/Users/Bruno/Downloads/1f413925-39d8-4a7f-9026-41ba1a6f3404_Strategija%20razvoja%20Grada%20Raba%20do%202030.%20godine%20%20\(12\).pdf](file:///C:/Users/Bruno/Downloads/1f413925-39d8-4a7f-9026-41ba1a6f3404_Strategija%20razvoja%20Grada%20Raba%20do%202030.%20godine%20%20(12).pdf) , pristupljeno 21.08.2023.
7. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o poljoprivredi, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_12_152_2374.html , pristupljeno 21.08.2023.

PRILOZI:

1. POPIS TABLICA:

1. Tablica 1. Površine zemljišta po kategorijama zemljišta
2. Tablica 2. Površina korištenoga poljoprivrednog i ostalog zemljišta po kategorijama (1. lipnja 2003.)
3. Tablica 3. Promjena broja poljoprivrednika na otoku Rabu 1961.-2011.

2. POPIS SLIKA:

1. Sl.1. Barbat panorama 2023.
2. Sl.2. Barbat panorama 1983.
3. Sl.3. Pogled sa Svetog Damijana 2023.
4. Sl.4. Pogled sa Svetog Damijana 1983.
5. Sl.5. Mundanije 2023.
6. Sl. 6. Mundanije 1983.
7. Sl.7. Pogled s Kamenjaka 2023.
8. Sl.8. Pogled s Kamenjaka 1983.
9. Sl.9. Punta Kampora nekada i sada
10. Sl.10. Nekorišteno poljoprivredno zemljište u RH prema jedinicama lokalne samouprave